

ЯЩЕНКО
Оксана Павлівна,
аспірантка,
Державної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН
(м. Київ)

ПРОБЛЕМА ЕКОНОМІКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У ПРАЦЯХ В. М. ТРЕГОБЧУКА: ПОГЛЯД ІЗ СЬОГОДЕННЯ

Представлено огляд перших наукових праць визначного наукового діяча В. М. Трегобчука (1937–2006). В них висвітлено результати детального аналізу актуальних питань підвищення ефективності аграрної економіки, раціонального використання та охорони природних ресурсів, удосконалення взаємовідносин людини з навколишнім середовищем, способи та методи збереження у природі екологічної рівноваги при веденні господарської діяльності.

Представлен обзор первых научных трудов выдающегося научного деятеля В. М. Трегобчука (1937–2006). В них освещены результаты детального анализа актуальных вопросов повышения эффективности аграрной экономики, рационального использования и охраны природных ресурсов, совершенствование взаимоотношений человека с окружающей средой, способы и методы сохранения в природе экологического равновесия при ведении хозяйственной деятельности.

The author presents the review of the first scientific works of the outstanding scientist V. Tregobchuk (1937–2006). They elucidate the results of analyzing in detail the actual problems of increasing the agrarian economics efficiency, natural resources rational use and protection, improving the interrelation between. Man and environment, methods of ecological balance conservation in nature when conducting the economic activity.

Постановка проблеми. Видатний український учений у галузі аграрної економіки та економіки природокористування доктор економічних наук професор академік Національної академії аграрних наук заслужений діяч науки і техніки України Валентин Михайлович Трегобчук відомий як дослідник і розробник багатьох методологічних та прикладних аспектів взаємодії

економіки та екології, людини і навколишнього середовища, зокрема при веденні сільськогосподарської діяльності.

Перші наукові праці ученого були присвячені аналізу економічної ефективності зрошення та визначенню резервів її підвищення, питанням раціонального та ефективного використання водних і земельних ресурсів, зрошуваних земель і капітальних вкладеннях у будівництво та освоєння зрошувальних систем, що вийшли друком у 1966–1972 рр., коли молодий учений навчався в очній аспірантурі при Київському інституті економіки АН УРСР, а потім там працював молодшим, пізніше старшим науковим співробітником.

Завдання даної статті полягає в розкритті основних положень та висновків перших наукових праць Валентина Михайловича Трегобчука, які стосуються економічних, соціальних і екологічних аспектів розвитку водного господарства, гідромеліорації, земле- і водокористування та їх значення для подальшого розвитку народного господарства.

Виклад основного матеріалу.

В. М. Трегобчук розпочав наукову діяльність у 1963 році, вступивши до аспірантури при Київському інституті економіки АН України. Після завершення навчання, наприкінці 1966р. молодого вченого зарахували молодшим науковим співробітником новоствореного відділу проблем економіко – математичного моделювання в тому ж інституті.

Кандидатська дисертація Валентина Трегобчука на тему: «Економічна ефективність іригації та шляхи її підвищення (на прикладі зрошувальних систем УРСР)» - не ординарна наукова праця, в якій фактично вперше в Україні всебічно та глибоко викладено результати досліджень економічної ефективності не лише іригації як наряду інтенсифікації землеробства, а й капітальних вкладень у будівництво та освоєння зрошувальних систем, що свідчило про досить високий рівень фахової підготовки та великі потенційні можливості молодого ученого.

Природні здібності, надзвичайна спостережливість, цілеспрямованість і наполегливість допомагали молодому аспіранту глибоко досліджуючи економічні аспекти земле- та водокористування, економічний механізм державного управління природокористуванням і ресурсо-екологічною безпекою.

У 1966–1967 рр. побачили світ його перші наукові праці. Вони розкривають автора як особистість з науковим мисленням і творчим підходом до справи.

Одну з перших статей аспіранта «Земля, вода і людина» надрукувала республіканська газета «Літературна Україна» 29 липня 1966 року.

В роботі він розглянув актуальні питання підвищення ефективності аграрної економіки, переведення сільськогосподарського виробництва на інтенсивний шлях розвитку та забезпечення на цій основі продовольчої безпеки держави, дбайливого ставлення, раціонального використання та охорони природних ресурсів, насамперед, земельних і водних. Висновки, пропозиції та науково обґрунтовані рекомендації, висвітлені автором, і сьогодні залишаються актуальними. «Земля і вода,- зазначає він, - найважливіші природні ресурси та передумови життя людини, тому ми повинні завжди виявляти про них особливу турботу, економно і по-господарськи використовувати та охороняти їх. Адже від стану цих ресурсів залежать життя і добробут не тільки нинішнього, а й майбутніх поколінь»[2, с. 1].

Молодий учений досить принципово і сміливо висловив свою позицію щодо завищених обсягів будівництва та введення в експлуатацію гідромеліоративних систем в Україні, що були передбачені проектом директив до XXIII з'їзду КПРС і зауважив про необхідність їх зменшення з метою підвищення якості будівельних робіт та ефективного освоєння зрошуваних і осушуваних земель.

Ця досить велика за обсягом стаття була глибоко науковою і по суті визначила головні напрями майбутніх наукових дослідницьких пошуків автора.

В статтях, які були надруковані протягом 1966–1967 рр., В. Трегобчук висвітлював результати своїх досліджень щодо економічної ефективності

зрошення та іригації земель в Україні, що є найбільш надійним засобом для одержання високих і гарантованих урожаїв.

«Важливе значення для підвищення ефективності зрошення, - зазначає він у статті «Економічна ефективність зрошення в Криму і резерви її підвищення», - має суворе додержання режимів зрошення, планування зрошуваних земель, висока культура зрошеного землеробства і раціональна система удобрення... Основним засобом підвищення ефективності зрошення є піднесення врожайності всіх сільськогосподарських культур на зрошуваних землях, яке може бути забезпечене високою агротехнікою, суворим додержанням строків і норм поливу, внесення достатньої кількості органічних (не менше 10–15 т на га) і мінеральних (не менше 8–10 ц на га) добрив»[1, с. 66].

Молодий науковець наголошував на раціональності використання водних ресурсів при застосуванні прогресивних методів зрошування: «З метою ощадливого витрачання зрошувальної води необхідно ширше застосовувати прогресивний спосіб поливу – дощування... доцільно будувати закриті зрошувальні системи, що дають можливість якнайефективніше використовувати воду і землю та механізувати полив».

У працях цього періоду В. М. Трегобчуком на основі детального аналізу існуючих зрошувальних систем рекомендував прогресивні заходи щодо підвищення економічної ефективності іригації земель. Автор вважав, що найважливішою умовою успішного розвитку цього процесу та підвищення його ефективності слід вважати технічне вдосконалення самої системи зрошування. Цього можна домогтися, насамперед, завдяки будівництву нових, економічно ефективних конструкцій зрошувальних систем, які при порівняно невеликих капітальних та експлуатаційних затратах забезпечували б достатній рівень механізації та автоматизації, високу продуктивність і прибутковість поливних земель та і усували б втрати води у зрошувальній сітці та на поливі.

На травневому пленумі ЦК КПРС і червневому пленумі ЦК КП України в 1966 р., як відомо, було прийнято грандіозну всеохоплюючу програму меліоративних робіт, розраховану на 10 років. Найважливішим напрямком її

реалізації була іригація земель, яка давала можливість ввести в сільськогосподарський оборот потенційно родючі, але не використовувані через нестачу вологи ґрунти, підвищити і стабілізувати продуктивність земель, які пошкоджуються посухами.

Враховуючи, що іригація пов'язана із значними капітальними затратами на будівництво та освоєння поливних площ, передбачалося спрямувати на ці заходи значні капітальні вкладення.

У науковій статті «Шляхи підвищення економічної ефективності іригації земель на Україні», Валентин Трегобчук висвітлив свою принципову обґрунтовану позицію з даного питання: «Всі інженерно-технічні рішення, агро меліоративні і економічні заходи, передбачені проектами, повинні ґрунтуватися на глибокому вивченні природно-ґрунтових умов даного району. Не можна повторювати помилок минулого, коли внаслідок недостатнього знання природних умов зрошуваних масивів, низької якості, проектування і будівельних робіт, уявної економії капіталовкладень за рахунок того, що з проектів і кошторисів виключали заходи по боротьбі з фільтрацією та її наслідками, врешті знижувалась економічна ефективність капіталовкладень, низькою були віддача поливних земель, погіршувався їх меліоративний стан, а в ряді випадків ґрунти заболочувались і засолювались.

Виходячи з перспективного плану іригації, вже тепер слід в тих районах, де передбачено будівництво великих зрошувальних систем, побудувати невеликі експериментальні системи певного типу, щоб перевірити їх доцільність у тих чи інших природно-кліматичних зонах» [3, с. 70].

Автор висловив пропозиції щодо проведення широкої експериментальної роботи по випробовуванню різних способів зрошування і техніки поливу, технічних рішень різних питань гідробудівництва, визначивши економічну ефективність їх, а також вирощування на поливних землях різних сортів зернових та інших культур, вивести нові сорти, які повністю відповідали б особливостям і вимогам зрошуваного землеробства.

«Поряд з завданням дальшого розвитку іригаційного будівництва,- підкреслив молодий науковець, – не менш важливе народногосподарське значення має ефективне використання наявних зрошуваних земель. Раціональне використання зрошуваних земель полягає в тому, щоб на них вирощувати саме ті сільськогосподарські культури, які дають можливість одержати максимальну кількість продукції за рахунок поливів при мінімальних затратах праці, коштів і води» [3, с. 71].

На початку 1967 р. Валентин Трегобчук успішно захистив кандидатську дисертацію. Йому було присуджено науковий ступінь кандидата економічних наук.

У цьому ж році молодого ученого було зараховано в члени спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) економічних наук в Інституті економіки НАН України.

І взагалі, все творче життя ученого, пов'язане з цією установою, де він пройшов шлях від молодшого наукового співробітника новоствореного відділу проблем економіко-математичного моделювання до заступника директора.

В наступні 1968–1971 рр. В. М. Трегобчук продовжував досліджувати питання економіки природокористування, зокрема гідромеліорації земель, раціонального використання водних ресурсів.

У ті роки Комуністична партія і Радянський уряд приділяли винятково велику увагу меліорації, зокрема зрошуванню земель у колгоспах і радгоспах. Було різко збільшено обсяги капітальних вкладень у меліорацію, держава майже повністю взяла на себе затрати по будівництву та експлуатації великих міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем. Таким чином, було зміцнено матеріально-технічну базу меліоративного будівництва в районах зрошування і осушування земель.

У працях цього періоду вчений проводив аналіз розвитку іригації в Українській РСР, вивчав економічні аспекти зрошуваного землеробства, ефективність капіталовкладень у меліорацію земель.

У статті «Економічні проблеми розвитку зрошення» автор доходить висновку: «На темпи розвитку зрошення і якість будівництва зрошуваних систем впливає багато факторів, але в першу чергу стан матеріально-технічної бази іригаційного будівництва, науково-технічний прогрес у зрошенні, концентрація капіталовкладень і прискорення строків введення в експлуатацію зрошуваних систем» [8, с. 67].

Першочерговою проблемою, яку необхідно вирішувати, В. Трегобчук вважав підвищення рівня використання зрошуваних земель. «Будівництво зрошувальних систем і освоєння поливних земель – це тісно і органічно взаємопов'язані процеси, – наголошував науковець, – відставання в тому чи іншому напрямі призводить до недостатнього використання землі, до зниження ефективності капітальних вкладень у зрошення» [8, с. 68].

Валентин Трегобчук запропонував здійснити в поточному п'ятиріччі ряд заходів з прискорення науково-технічного прогресу в галузі іригаційного будівництва і зрошуваного землеробства та інтенсифікації використання поливних земель.

Серед засобів інтенсифікації сільськогосподарського виробництва переважного значення набувала меліорація. Особливо актуальним завданням були підвищення економічної ефективності меліоративних заходів та капіталовкладень у меліорацію та виявлення резервів своєчасного та раціонального використання зрошуваних і осушуваних земель.

Науковим підсумком цього періоду діяльності вченого стала індивідуальна монографія «Ефективність капітальних вкладень у зрошення земель на Україні» [10], надрукована в 1972 році – результатом тривалого і ґрунтовного дослідження економіко-екологічних аспектів розвитку водного господарства та гідромеліорації земель, землекористування. Вона була першою в республіці науковою працею, присвяченою розробці теоретико-методологічних, методичних і прикладних аспектів ефективності інвестицій у будівництво та освоєння зрошувальних систем і використання зрошуваних земель.

У роботі висвітлено економічні проблеми розвитку зрошування земель в Українській РСР. На основі аналізу численних статистичних матеріалів розкривається суть зрошування як фактора інтенсифікації землеробства, його роль у підвищенні продуктивності землі і праці; розглядаються обсяги, структура, темпи зростання та ефективність капітальних вкладень в іригаційне будівництво та освоєння поливних земель. Чільне місце відведено висвітленню напрямів технічного прогресу в іригаційному будівництві, шляхів підвищення капітальних вкладень у зрошування, визначено резерви зростання його ефективності і капітальних вкладень у нього.

У монографії розглядалось широке коло питань актуальних не лише на той час, а й нині. Це сприяло дальшому розвитку зрошуваного землеробства.

Висновки. Підводячи підсумки, слід зазначити, що розширюючи поле наукових пошуків щодо економічної суті водного господарства та гідротехнічних видів меліорації земель, Валентин Михайлович Трегобчук вже на початку наукової діяльності розробив цілий ряд фундаментальних положень та обґрунтував практичні пропозиції з удосконалення техніко-технологічних основ і застосування еколого-економічних підходів до оцінки ефективності функціонування водного господарства та гідромеліоративних комплексів.

Щорічно збільшувався обсяг друкованих наукових праць ученого, переглядаючи які можна дійти висновку, що вони характеризуються вдумливим підходом до вирішуваних проблем, детальним аналізом результатів проведених досліджень та науково-обґрунтованими висновками.

Список використаної літератури

1. *Трегобчук В. М.* Економічна ефективність зрошення в Криму і резерви її підвищення / В. М. Трегобчук // Економіка Радянської України. – 1966. – № 9. – С. 62–66.
2. *Трегобчук В. М.* Земля, вода і людина / В. М. Трегобчук // Літературна Україна. – 1966. – 29 лип. – С. 1, 4.
3. *Трегобчук В. М.* Шляхи підвищення економічної ефективності іригації земель на Україні / В. М. Трегобчук // Економіка Радянської України. – 1967. – № 4. – С. 65–72.

4. *Трегобчук В. М.* Экономическая эффективность ирригации и пути ее повышения (на примере оросительных систем УССР) : автореф. дисс. на стиск. учен. степени канд. экон. наук. / В. М. Трегобчук ; Ин-т экономики АН УССР. – К., 1967. – 21 с.
5. *Трегобчук В. М.* Резерви підвищення рівня механізації поливу зрошуваних земель на Україні // В. М. Трегобчук // Економіка і організація сільського господарства : зб. наук. праць. – К. : Урожай, 1968. – № 5. – С. 58–67.
6. *Трегобчук В. М.* Деякі питання раціонального використання водних ресурсів / В. М. Трегобчук // Економіка Радянської України. – 1969. – № 7. – С. 60–64.
7. *Трегобчук В. М.* Шляхи підвищення ефективності капіталовкладень у меліорацію земель на Україні / В. М. Трегобчук, Т. А. Козлова // Вісн. Акад. наук Української РСР. – 1971. – № 8. – С. 68–75.
8. *Трегобчук В. М.* Економічні проблеми розвитку зрошення / В. М. Трегобчук // Економіка Радянської України. – 1971. – № 4. – С. 66–71.
9. *Трегобчук В. М.* Экономическая эффективность орошения / В. М. Трегобчук // Садоводство. – 1971. – № 7. – С. 10–11.
10. *Трегобчук В. М.* Ефективність капітальних вкладень у зрошення земель на Україні / В. М. Трегобчук. – К. : Наук. думка, 1972. – 160 с.
11. *Трегобчук Валентин Михайлович* – видатний дослідник економіко-екологічних проблем / Б. Й. Пасхавер, Д. Ф. Крисанов, О. Л. Попова, В. В. Юрчишин // Економіст. – 2010. – № 12. – С. 14.